

---

# K problematice zahraničněpolitické koncepce České republiky

Václav Kotyk

Bylo by nespravedlivé vytýkat současné české zahraniční politice, že snad nemá žádné seriózní koncepční představy, vyjadřující v mezinárodněpolitické sféře české národní zájmy. Jinou otázkou je však kvalita této zahraničněpolitické koncepce, otázka, nakolik skutečně vyjadřuje české národní zájmy,<sup>1</sup> nakolik odpovídá objektivním možnostem České republiky i objektivním tendencím vývoje mezinárodních vztahů v Evropě a ve světě. Ve vystoupeních vedoucích politiků českého státu – zejména v projevech prezidenta Václava Havla, ministra zahraničních věcí Josefa Zieleniece a předsedy vlády Václava Klause – byly priority a základní cíle české zahraniční politiky formulovány nejednou a celkem jednoznačně: úsilí o vstup do Evropské unie a do NATO, rozvoj všestranných, především hospodářských vztahů se sousedními státy (a tam, kde to bude z českého hlediska žádoucí i s ostatními státy světa, zejména se Spojenými státy) a podpora mírových iniciativ směřujících zejména k zajištění evropské bezpečnosti i mírových iniciativ v rámci OSN a ostatních mezinárodních organizací. U země ve svém ekonomickém rozvoji tak silně závislé na zahraničním obchodě, jako je tomu v případě České republiky, jde též o rozvoj vzájemně výhodných hospodářských vztahů v evropském i v mimoevropském rámci, tj. všude tam, kde pro to existují odpovídající předpoklady. Obecně řečeno, úkolem české zahraniční politiky bylo a je optimalizovat možnosti České republiky působit v mezinárodních vztazích v souladu se svými národními zájmy a současně minimalizovat nebezpečí i rizika, která ji ohrožují, respektive která by ji mohla ohrožovat.

V tomto *obecném pojetí* byly tedy priority i cíle české zahraniční politiky formulovány a jakékoli další diskuze o její koncepci budou zřejmě z této skutečnosti i v té či oné míře vycházet, přirozeně na základě analýzy výsledků její praktické aplikace. Přirozeně s vědomím, že se v souvislosti se změnami ve vývoji mezinárodních vztahů, které nelze vždy prognózovat, mohou tyto priority měnit, že zahraniční politika může klást důraz na ty či ony nové aspekty mezinárodního vývoje. Problém současné a zřejmě i budoucí české zahraniční politiky tedy nespočívá ani tak ve formulaci obecných cílů, jako spíše v odpovědi na základní otázku: Jak zajistit *včasnou objektivní analýzu* změn mezinárodního vývoje, jak v měnících se mezinárodněpolitických podmínkách zajistit *praktickou realizaci* koncepčních záměrů, jak v dané situaci *konkrétně* postupovat ve vztahu k tomu či onomu problému, regionu či zemi? Toto je ovšem mnohem obtížnější než formulovat zahraničněpolitické záměry v jejich obecné podobě. Je to téma zejména pro odbornou diskuzi, která je životním zájmem samotné zahraniční politiky, nechce-li v neustále se měnícím světě pracovat s jakýmsi souborem věčných a neměnných pravd. Jejím smyslem je hledat odpovědi na nové otázky, kladené vývojem.

Jednou z otázek, která dnes vystupuje do popředí, je nesporně *otázka zahraničněpolitických alternativ*, otázka alternativního přístupu k řešení toho či onoho mezinárodněpolitického problému, zejména těch problémů a otázek, které mají těsný vztah k procesu realizace českých národních zájmů. Vzhledem k dynamickému vývoji mezinárodních vztahů, k nečekaným a původně nepředpokládaným změnám a obtížím je nutné neustále konfrontovat výchozí koncepční stanoviska – včetně tak citlivé problematiky, jakou je problema-

tika zajištění bezpečnosti České republiky – s realitou mezinárodního vývoje a nebát se případně revidovat svá stanoviska tam, kde se s realitami současného světa dostávají do rozporu.

\* \* \*

Nelze pochybovat o tom, že NATO je dnes jedinou skutečně fungující vojenskobezpečnostní evropskou organizací s transatlantickou působností, ani o tom, že by členství v ní bylo zásadním a patrně i trvalým řešením otázky bezpečnosti České republiky. Samo rozhodnutí o členství v NATO však na České republice nezávisí. Česká zahraniční politika vychází z předpokladů, které se mohou splnit – a které se patrně splní –, ale které se také splnit nemusí. A navíc si můžeme položit otázku, zda orientace na členství v NATO je v současných podmínkách opravdu tím jediným a z hlediska českých zájmů tím nejvýhodnějším řešením bezpečnostní situace českého státu. Problém spočívá v tom, že současná česká zahraniční politika se domnívá, že zajistit bezpečnost státu lze *pouze* členstvím v NATO, že problém bezpečnosti České republiky *redukuje* na členství v NATO, že ve svých koncepčních úvahách v podstatě neuvažuje o jiných variantách řešení české bezpečnostní situace, že z bezpečnostního hlediska neuvažuje o využití řady dalších mezinárodněpolitických skutečností. Kromě toho se dnes klade důraz na *rychlost* vstupu do této aliance. Někteří čeští politici se dokonce vyslovili v tom smyslu, že členství v NATO bude možné dosáhnout dříve než členství v Evropské unii a že je v národním zájmu České republiky o toto *přednostní členství v NATO* intenzivně usilovat. Objevily se dokonce úvahy o možnosti České republiky vstoupit do Severoatlantické aliance jako první z post-socialistických států střední a východní Evropy.

Vstup do NATO nepochybně je – na rozdíl od získání plného členství v Evropské unii – převážně politickou otázkou. Na první pohled se může zdát, že by obratnou diplomatickou aktivitou bylo možné tohoto cíle dosáhnout dříve než členství v Evropské unii. I sami někteří představitelé NATO a americké diplomacie naznačili, že by Severoatlantická aliance nemusela se svým rozšířením čekat tak dlouho jako Evropská unie. V této souvislosti si připomeňme, že i když členské státy Evropské unie – naposledy na summitu v Cannes v červnu 1995 – znovu potvrdily společné rozhodnutí přijmout přidružené státy střední Evropy do této organizace, nebyla dosud stanovena žádná časová měřítka tohoto procesu. Doposud byl vytvořen jen jeho základní rámec: Evropské (asociační) dohody, strategie přidružování, strukturální dialog na různých úrovních a Bílá kniha, představující soubor norem nezbytných pro řádné fungování jednotného vnitřního trhu Evropské unie, obsahující návod ke sladění legislativy a hospodářské politiky v podmínkách jednotného evropského trhu. Nicméně přijetí přidružených zemí, tedy i České republiky, před koncem století je krajně nepravděpodobné.<sup>2</sup> Zřejmě i proto některým českým politikům připadá členství v Evropské unii jako záležitost příliš dlouhodobá. Byla tedy nadhozena otázka preference členství v NATO, zřejmě v přesvědčení, že jestliže v ekonomickém směru nezbývá nic jiného než počkat s členstvím v Evropské unii, pak z bezpečnostního hlediska by čekání mohlo ohrozit samu podstatu demokracie a české státní suverenity. Byla proto akcentována otázka tempa vstupu do NATO jako jediná cesta k zajištění bezpečnosti českého státu. Dokonce se vytváří dojem, jako by bezpečnost České republiky byla téměř bezprostředně ohrožena, jako by nebezpečí hrozící její nezávislosti a suverenitě bylo velmi reálné.

Otázka zní: Je tomu skutečně tak? Existují vážné důvody pro onen spěch do Severoatlantické aliance, pro onu preferenci vstupu do NATO před vstupem do Evropské unie? Já se domnívám, že nikoli. Uvažujeme-li totiž o akutní bezpečnostní hrozbě naší státní nezávislosti, která by jako *jediná* opravňovala současný spěch České republiky do NATO, pak nelze než konstatovat, že objektivní analýza současných mezinárodních vztahů a jejich vývojových tendencí o podobném reálném nebezpečí nesvědčí. Ani Německo, které v minulosti představovalo tradiční hrozbu naší nezávislosti, ani žádný jiný stát ve střední a západní Evropě – a tím spíše mimo Evropu – takovou hrozbu pro Českou republiku ani dnes, ani zřejmě v dohledné budoucnosti nepředstavuje.

Autoři projektu Bezpečnostní politika ČR, zpracovaného v rámci pražského Ústavu mezinárodních vztahů, dospěli k závěru, že „v současnosti, ani v nejbližším období není ČR vystavena přímému vojenskému ohrožení“ a že „dominantní jsou rizika nevojenského charakteru“.<sup>3</sup> Tato rizika nevojenského charakteru je však těžké pokládat za argument pro přednostní vstup do NATO. Při zdůvodňování snahy o co nejrychlejší integraci do této aliance se *fakticky* jako o akutním nebezpečí, hrozícím nezávislosti České republiky, uvažuje jen o Rusku (i když se to nejednou slovně popírá), o mezinárodněpolitických důsledcích jeho vnitřní nestability, o nepředvídatelnosti jeho vývoje, o jeho možném návratu k imperiální politice nedávné minulosti. Motivem těchto obav není ani tak hypotetická ruská agrese, jako spíše jeho vnitřní nestabilita.

Objektivní analýza současného stavu a možností ruské společnosti, zejména její ekonomiky, vědecko-technického a vojenského potenciálu svědčí však o tom, že obnova mocenských ambicí a postavení bývalého SSSR ve střední a východní Evropě prostřednictvím ruské politiky je zcela nereálná. Rusko jistě z řady objektivních důvodů je a zůstane velmocí (slovy listu *Nezavisimaja gazeta* však velmocí „druhého řádu“),<sup>4</sup> která ve větší či menší míře i nadále bude ovlivňovat vývoj evropské i světové politiky a která se bude snažit stylizovat do role významného faktoru mezinárodních vztahů. Nicméně tu dominantní roli, kterou hrál bývalý SSSR spolu s USA v podmínkách bipolárního rozdělení světa a která se zrodila z neopakovatelných podmínek konce druhé světové války, současné a ani budoucí Rusko nebude schopno hrát. Je a bude dlouhodobě příliš zaměstnáno samo sebou, svými vlastními problémy, jejichž řešení je v nejednom případě záležitostí generační. A navíc z úvah o budoucnosti Ruska nelze zcela vyloučit ani optimističtější variantu, možnost, že se v dlouhodobějším výhledu bude vyvíjet – i když pomalu a se značnými problémy – směrem k politické demokracii, a tedy i k demokratické zahraniční politice.

Je tedy možné konstatovat, že bezpečnostní rizika, která by Českou republiku nutila ke spěchu do NATO, neexistují. Pokud by Česká republika i ostatní státy střední Evropy ve svých zahraničněpolitických koncepcích preferovaly vstup do NATO před vstupem do Evropské unie, nesetkaly by se patrně na západě starého kontinentu jen s nadšením. K jisté opatrnosti v tomto směru by měla nabádat slova Richarda C. Holbrooka, náměstka ministra zahraničí USA pro Evropu a Kanadu: „*Jelikož NATO zůstává základem bezpečnosti všech členských států Evropské unie, mělo by i rozšíření této aliance a EU probíhat společně.*“<sup>5</sup> Celkem jednoznačně se v tomto směru za své návštěvy v Praze počátkem července 1995 vyjádřil i evropský komisař Hans van den Broek. Podle jeho názoru členství středoevropských postsocialistických států v NATO vyplyne více či méně z jejich vstupu do Evropské unie, a tudíž i do její obranné struktury – Západoevropské unie –, protože opačný postup by byl mnohem komplikovanější.<sup>6</sup>

Vzhledem k těmto skutečnostem by bylo patrně chybou vytvářet si iluze o možnosti snadnějšího a rychlejšího vstupu do NATO. Přinejmenším je to otázka diskuze. Navíc je obecně známo, že postoj jednotlivých členských států NATO k rozšiřování této aliance není zdaleka jednotný, že existují rozdílné a rozporuplné názory na další vývoj a poslání Severoatlantické aliance v postbipolárním světě. Příkladem může být např. stanovisko obranného výboru britské Dolní sněmovny, který v úvahách o budoucnosti NATO konstatoval, že země visehradské skupiny musejí ještě mnoho udělat pro to, než „*budou moci být objektivně považovány za pozitivní příspěvek k severoatlantické bezpečnosti*“.<sup>7</sup> Mezi členy NATO a někdy dokonce uvnitř jednotlivých členských zemí (USA) neexistuje jednota v nejdůležitější otázce: Zda a kdy má k rozšíření na východ dojít?

Domnívám se, že nejasnosti uvnitř NATO, pokud jde o další vývoj a politiku této aliance, jsou dnes mnohem vážnější brzdou procesu jejího rozšíření, než onen neustále proklamovaný odpor Ruska proti vstupu středoevropských států, s nímž se dnes především argumentuje. Nehledě na to, že ruské stanovisko, které má v současném předvolebním období v Rusku i svou výraznou vnitropolitickou dimenzi, nelze a priori pokládat za neměnné. I když navenek zaujímá ruská zahraniční politika k myšlence rozšíření NATO o země střední Evropy neústupné stanovisko, současně se objevily i jisté náznaky toho, že by

Rusko za určitých podmínek bylo ochotno rozšíření NATO směrem na východ akceptovat. Podle názoru Vitalije Čurkina, ruského velvyslance v Bruselu, známého svého času jako pověřence Ruska pro balkánskou krizi, neznamená rozšíření NATO pro Rusko ani to nejmenší nebezpečí, neboť nejde o „antiruský krok“, jenž by jakkoli ohrožoval jeho bezpečnost a mezinárodní postavení. Ruský odpor proti rozšiřování NATO by podle V. Čurkina mohl mít smysl tehdy, kdyby mu Rusko mohlo zabránit. V takové situaci však dnes není, a proto je nesmyslné klást rozšiřování NATO na východ odpor.<sup>8</sup> Stejně i bývalý ruský premiér Jegor Gajdar ve své stati o postavení Ruska v nadcházejícím století konstatuje, že „*Rusko nemá k obavám ze Západu žádné důvody – alespoň z vojenského hlediska*“ a že „*USA a Evropa vojenské nebezpečí pro Rusko v zásadě nepředstavují*“ a že tedy „*nejdou žádné důvody chápat posilování NATO jako ohrožení zájmů Ruska*“.<sup>9</sup> Řada ruských politiků si uvědomuje, že skutečná nebezpečí hrozí Rusku odjinud než z demokratického Západu.

Ve skutečnosti Rusku mnohem více než rozšíření NATO směrem do střední Evropy vadí skutečnost, kdyby za respektování této skutečnosti a za souhlas s tímto krokem nedostalo odpovídající kompenzace, odpovídající záruky, pokud jde o jeho národní bezpečnost. Zde nemohl a nemůže stačit pouhý individuální a v řadě směrů nejasný program Partnerství pro mír.<sup>10</sup> Podle agentury Interfax prohlásil vysoký činitel ruského Ministerstva zahraničních věcí, že „*Moskva nebude mít námitek proti rozšíření NATO na východ pouze v případě, že v důsledku tohoto kroku neutrpí národní bezpečnost Ruska*“.<sup>11</sup> To je ovšem požadavek, o němž jsou členské státy NATO připraveny jednat s cílem dosáhnout dohody, která by, jak řekl Francisco de Rose, bývalý zástupce Francie v NATO, „*vedla ke konsolidaci stability ve střední a východní Evropě*“, k „*přijetí a respektování společných a recipročních záruk integrity, nezávislosti a bezpečnosti zemí nacházejících se mezi aliancí a Ruskem*“.<sup>12</sup> Problém tedy není v samotném rozšiřování NATO do střední Evropy, ale ve vztazích mezi NATO a Ruskem, v jednání a dohodě těchto rozhodujících partnerů. Richard C. Holbrooke o tom uvedl: „*Nová definice rozšířeného působení NATO v Evropě vyžaduje navázání souběžného dialogu s Ruskem. Nová bezpečnostní struktura musí být otevřená, založená na spolupráci a Rusko v ní bude hrát důležitou úlohu.*“<sup>13</sup>

To však neznamená, že role samotných středoevropských států v procesu vytváření evropské bezpečnostní struktury je bezvýznamná, že těmto státům nezbyvá nic jiného, než pasivně čekat na to, jak se NATO s Ruskem dohodne. Právě naopak.

Významným předpokladem evropské bezpečnosti, a tedy i bezpečnosti jednotlivých států střední Evropy je a měla by být jejich *aktivní východní politika*, která by se mj. měla snažit přesvědčit Rusko o tom, že integrace středoevropských zemí do NATO je a bude i z jeho národního hlediska výhodou. Nikoli náhodou doplnila Evropská unie svou strategií Evropských (asociačních) dohod sítí partnerských smluvních vztahů s Ruskem a s ostatními členy Společenství nezávislých států s cílem kooperovat, nikoli se integrovat. Nový přístup a myšlení se přirozeně očekávají i ze strany Ruska, k čemuž by mohla přispět právě aktivní východní politika středoevropských států. Pokud jde o Českou republiku, nedá se zatím bohužel o skutečně aktivní východní politice, o vskutku koncepčním přístupu ve vztahu k Rusku mluvit.

Otázku bezpečnosti České republiky je zřejmě třeba posuzovat v mnohem širších souvislostech, tedy nejen jako problematiku vztahu mezi ČR a NATO. Z bezpečnostního hlediska je třeba hodnotit prakticky všechny významnější aktivity české zahraniční politiky, a to především z hlediska priorit aktivitu číslo jedna – orientaci na vstup do Evropské unie. Zatím je tomu tak, že se začleněním do Evropské unie jsou spojovány hlavně úvahy o ekonomickém a politickém rozvoji České republiky v následujících desetiletích a s členstvím v NATO výlučně otázky zajištění její bezpečnosti. Poněkud se zapomíná, že Evropská unie má nejen ekonomické, sociální a politické aspekty, svůj hospodářsko-politický obsah, ale že má i svou bezpečnostní dimenzi. Navíc Severoatlantická aliance a Evropská unie nejsou seskupení na sobě nezávislá – většina členských států Evropské unie současně patří ke členským státům NATO. Členství v Evropské unii totiž zahrnuje

všechny podstatné aspekty postavení a rozvoje členských států. Přitom vlastním smyslem evropského integračního procesu je snaha zajistit trvalý mír na evropském kontinentu, nikoli tedy někdy úzce chápaná snaha o zajištění čistě ekonomického růstu jednotlivých zemí. Evropská unie vytváří nejen rámec zajišťující všestranný rozvoj členských států, ale i jejich bezpečnost. Je těžké si představit, že by členské země Evropské unie, z nichž nejvýznamnější jsou současně i členskými státy NATO, připustily vážnější ohrožení bezpečnosti a nezávislosti kterékoli z nich. Bylo by to v rozporu s jejich národními i společnými zájmy. Vstup do Evropské unie bude proto znamenat nejen napojení na západoevropské integrační procesy, ale logicky i na západoevropský bezpečnostní systém, navíc s vědomím významné úlohy USA v rámci tohoto systému.

Názory, s nimiž se lze někdy setkat, že by urychlený vstup do NATO vyřešil bezpečnostní problém České republiky bez nutnosti podřídit se – jak se nejednou píše – „diktátu Bruselu“, svědčí přinejmenším o nepochopení základních skutečností současného evropského vývoje. Evropská unie je prioritní organizací, a to i z bezpečnostního hlediska. *Orientace na členství v Evropské unii by proto – podle mého názoru – měla být prioritní orientací naší zahraniční politiky, nikoli tedy orientace na co nejrychlejší vstup do NATO.*

V jednom ze svých článků Vladimír Dlouhý připomněl, že „ani členství v NATO nezabrání izolaci v případě, že bychom zůstali stát na prahu jakési zóny volného obchodu bez plného členství v Unii“.<sup>14</sup> Znamená to přirozeně plně akceptovat koncepci rozvoje Evropské unie, včetně předpokládaného předání určitých státních kompetencí – nejen hospodářských, ale i politických – do rukou evropských institucí. Znamená to akceptovat myšlenku nadnárodního přístupu k integraci s vědomím, že výhody tohoto přístupu daleko převáží jeho negativa. Je přirozené, že v dané konkrétní situaci, kdy sama Evropská unie musí teprve dořešit řadu otázek svého rozšíření a kdy v tomto směru musí ujit i „svůj kus cesty“, může být rezervované stanovisko k tomu či onomu aspektu zapojení do Evropské unie a k jejímu vývoji zcela na místě. Dlouhodobý zájem o členství v Evropské unii by Českou republiku neměl ani v tomto případě nutit k momentálnímu a zbytečnému spěchu. Pokud však jde o základní, koncepční orientaci české zahraniční politiky, pak členství v Evropské unii nemá – jak konstatoval Václav Klaus na červencovém summitu Evropské unie v Cannes – alternativu, a to i z bezpečnostního hlediska.

Začlenění České republiky do Evropské unie, k němuž nepochybně dříve či později dojde, vytvoří nejen rámec rozvoje české ekonomiky a ve svých důsledcích celé české společnosti, ale zajistí i bezpečnost České republiky mnohem efektivněji než jakákoli jiná orientace. Je možné říci, že *po vstupu do Evropské unie nebude Česká republika potřebovat k zajištění své bezpečnosti členství v NATO*, které se z tohoto hlediska stane zbytečným. Proto mnohem aktuálnější než diskuze o tom, zda máme prioritně usilovat o vstup do Evropské unie či do Severoatlantické aliance, je diskuze o tom, co bude integrace do Evropské unie pro Českou republiku *ve skutečnosti znamenat*, co vstupem do Evropské unie fakticky získáme a co ztratíme, jaké budou naše možnosti prosazovat v rámci nadnárodního přístupu k integraci naše národní zájmy, které ani tímto členstvím nepřestanou existovat. Je to důležité zejména vzhledem k veřejnosti, kterou nebude patrně možné ani vhodně z tohoto procesu eliminovat. A sama skutečnost, že začlenění do Evropské unie bude zásadním způsobem řešit i otázku zajištění bezpečnosti státu, by mohla celý tento proces vnitropoliticky usnadnit. Myšlenka napojení České republiky prostřednictvím členství v Evropské unii na hodnoty demokratického světa je patrně onou myšlenkou, s níž jsou občané českého státu – bude-li vyslovována zřetelně a jasně – připraveni se ztotožnit.

Kdyby však existovalo reálné nebezpečí hrozící české nezávislosti, bylo by nutné posuzovat otázku priorit jinak. Znovu opakují, že takové akutní nebezpečí nehrozí a analýza vývojových tendencí mezinárodních vztahů ho ani pro dohledné období nesignalizuje, i když signalizuje řadu problémů a krizových situací. A dokonce i kdybychom si představili, že by k takovému bezprostřednímu ohrožení došlo v nejbližší době z důvodů, které dnes nelze zcela předpokládat, pak by státům NATO v jejich vlastním zájmu nezbylo nic jiného, než hájit bezpečnost České republiky, a to nezávisle na tom, zda v tom okamžiku

bude či nebude členskou zemí této aliance. V tomto směru se svět – na rozdíl od předválečných let, kdy bylo možné s Československem kalkulovat jako s kartou v mocenské hře – kvalitativně změnil. Dokonce i tím, že před druhou světovou válkou západní velmoci nevystoupily na obranu malého Československa, smrtelně ohrozily svou vlastní bezpečnost. Tím více by je nezáměr o budoucnost „malé země“ ohrozil v podmínkách současné globalizace světa.

Na rozdíl od Oskara Krejčího se nedomnívám, že by zemím NATO v případě jejich zásahu proti eventuálnímu agresorovi vadila malá geopolitická hodnota území, na němž se Česká republika rozkládá.<sup>15</sup> Současná politika států NATO, týkající se globální a evropské bezpečnosti, tímto způsobem neuvažuje a ve svém vlastním zájmu ani uvažovat nemůže. Nekalkuluje ani s jednotlivými státy střední Evropy, ani s geopolitickou hodnotou území jednotlivých států, ale s geopolitickou hodnotou středoevropského prostoru jako celku. Nikoli náhodou v rámci úvah o rozšíření NATO vedoucí politici západního světa mluví většinou o rozšíření o Českou republiku, Polsko, Maďarsko a Slovensko. Geopolitický středoevropský prostor jako celek – a jen v tomto kontextu má dnes smysl uvažovat o geopolitické hodnotě prostoru České republiky – je nepochybně součástí životních zájmů velmocí. I tato skutečnost nám umožňuje formulovat zahraničněpolitické priority zcela jednoznačně.

Pro Českou republiku platí plně to, co platilo i pro předválečné Československo a co tak jasně ukázal svého času Mnichov – bezpečnost tak malého státu v tak citlivé oblasti je možné zajistit pouze *politickými prostředky*, pouze odpovídající zahraničněpolitickou orientací. Pouze v tomto kontextu má smysl uvažovat o české armádě, o jejím rozsahu, o vojensko-technickém vybavení apod. Ani sebelepší armáda by nebyla České republice nic platná bez zahraničněpolitické orientace, zasazující zemi do takových mezinárodněpolitických vazeb, které odpovídají národním zájmům státu a realitám současného světa. A především členství v Evropské unii představuje rámec, v němž je možné nalézt odpovědi na nově vznikající otázky.

\* \* \*

Bezpečnost českého státu je možné zajistit nejen jednorázovým zásadním řešením, jakým je předpokládaný vstup do Evropské unie či do NATO, ale je ji možné upevňovat i řadou – ve srovnání s tímto zásadním řešením – dílčích aktivit, které jsou svou povahou rovněž aktivitami koncepčního charakteru a které ve svém souhrnu mohou rovněž více či méně výrazně přispívat k řešení problémů bezpečnosti. V této souvislosti mám na mysli zejména *bezpečnostní aspekty středoevropské spolupráce*. Orientace české zahraniční politiky na vstup do Evropské unie a do NATO byla totiž fakticky provázena kroky oslabujícími možnosti společného postupu zemí visegrádské skupiny, a to zřejmě v naději, že se český „ostrůvek stability“ těší a bude těšit větší přízni a podpore členských států Evropské unie i NATO. Překvapení, že zájem Západu je vzhledem k geopolitickému postavení Polska soustředěn hlavně na tuto zemi, bylo a je úměrné naivitě původních českých představ.

Na otázku polského prezidenta Lecha Walesy z roku 1991, zda „*máme zkoušet dohánět vyspělejší část Evropy každý sám, anebo raději usilovat o co nejracionálnější využívání srovnatelného potenciálu srovnatelných ekonomik k lepší vzájemné spolupráci Československa, Polska a Maďarska a teprve na tomto základě se pokusit o účinnější přiblížení k integrované západní Evropě*“,<sup>16</sup> dala česká zahraniční politika v řadě prohlášení i svými praktickými kroky v podstatě jednoznačnou odpověď. V roce 1993 v interview pro francouzský list *Le Figaro* prohlásil předseda vlády Václav Klaus: „*Visegrád se nás netýká. Jednalo se o proces, který zcela uměle vyvolaly západní země*.“<sup>17</sup>

V české zahraniční politice převládla poněkud egoistická představa, že pro Českou republiku, která v transformačním procesu nepochybně dosáhla značných a obecně uznávaných výsledků, bude nejvýhodnější a nejrychlejší cestou do evropských struktur cesta samostatná, nezávislá na spolupráci s ostatními středoevropskými státy. „*Nedovedu si představit*“, prohlásil ministr zahraničních věcí Josef Zieleniec v projevu před poslanci

polského Sejmu v září 1994, že „by takové uskupení mohlo sloužit jako zprostředkovatel našeho přijetí do těchto struktur“.<sup>18</sup> Převládla tedy představa – reagující patrně i na některé problémy v hospodářské spolupráci středoevropských států –, že nejméně problematickou cestou do Evropské unie bude cesta samostatná a spolu s tím i snaha omezit tuto spolupráci na oblast úzce ekonomickou, v podstatě na zónu volného obchodu. Ve svém vystoupení před novináři v Poznani dne 28. listopadu 1994 konstatoval předseda vlády Václav Klaus lakonicky: „*Visegrád tlumočíme jako CEFTA*.“<sup>19</sup>

Regionální spolupráci, překračující úzce ekonomický rámec, chápala tedy česká zahraniční politika, poněkud zahleděná do sebe a zřejmě přesvědčená o zcela výjimečném postavení České republiky mezi ostatními středoevropskými státy, trpícími řadou vážných transformačních problémů, především jako brzdu, jako něco, co by mohlo Prahu vzdálit Západu. A to přesto, že ze strany Evropské unie byla a je patrná snaha přijímat spíše několik zemí najednou, jako tomu bylo nedávno v případě Rakouska, Švédska a Finska. Generální ředitel Evropské komise pro zahraniční hospodářské styky Horst Kenzler vyzval např. na podzim roku 1994 státy střední a východní Evropy k odklonu od jejich jednostranné orientace na Západ a k rozvoji regionálních forem spolupráce jako cesty k vytváření celoevropského hospodářského prostoru.<sup>20</sup>

Česká zahraniční politika ve svém přístupu k otázkám visegrádské formy středoevropské spolupráce nevzala dostatečně na vědomí především její bezpečnostní aspekty. Ve své orientaci na co nejrychlejší vstup do NATO jako jediné alternativy zajištění bezpečnosti českého státu nevzala na vědomí nové možnosti, které se v bezpečnostní sféře ve střední Evropě vytvořily po pádu komunismu. Je trochu paradoxní, že si tyto nové možnosti začaly uvědomovat spíše členské státy Evropské unie. Ty hned od počátku preferovaly ideu středoevropské spolupráce, společný, nikoli tedy zcela individuální přístup jednotlivých středoevropských států, a to s vědomím, že tato spolupráce v tak citlivé oblasti je a bude významným faktorem stabilizace evropského prostoru. Ostatně i představitelé Severoatlantické aliance dali nejednou najevo, že mají-li být státy střední Evropy chráněny „deštíkem“ NATO, pak nezbytným předpokladem je jejich vzájemná spolupráce.

Česká zahraniční politika si dostatečně neuvědomovala, že zůstávat stranou regionální spolupráce v takovém prostoru, jakým je střední Evropa, obnáší i určitá rizika. Zcela jasně to vyjádřil J. K. Bielecki: „*Kdo nechce, ať zůstane stranou regionální spolupráce*.“<sup>21</sup> A české zahraniční politice by se mohlo opravdu stát, že v důsledku svých postojů zůstane zbytečně stranou i v těch oblastech regionální spolupráce, kde by to z hlediska zájmů České republiky bylo nežádoucí. A tuto skutečnost si patrně začíná uvědomovat.

Předseda vlády V. Klaus uveřejnil na stránkách Lidových novin stať s příznačným názvem *Jak je to s visegrádskou spoluprací?*, v níž v rozporu se skutečností překvapivě konstatuje: „*Dnes a denně čteme v novinách zemí na východ, ale občas i na západ od nás, že Česká republika nemá zájem o spolupráci se svými bývalými společníky v RVHP a ve Varšavské smlouvě. Trpělivě, znovu a znovu říkáme, že to není pravda...*“<sup>22</sup> Skutečnost, že tato – Klausovými slovy – „pověra“, tato „konvenční moudrost“ hluboce zakořenila zejména v některých zemích, lze těžko vysvětlit pouhým nepochopením české zahraniční politiky. Ta skutečně po řadu let podceňovala význam regionální středoevropské spolupráce a vystoupení V. Klause je možné chápat jako projev určitého obratu v přístupu české zahraniční politiky, jež je nesporně třeba pozitivně ocenit. Vzhledem k tomu, že již předválečná Československá republika byla zainteresována na mírové spolupráci se svými sousedy – a nebylo její vinou, že se ideu této spolupráce nepodařilo realizovat –, jde o realizaci českých národních zájmů v současných podmínkách, kdy pro tuto spolupráci byly vytvořeny nezbytné předpoklady.

Na procesu upevňování evropské bezpečnosti se dnes podílí řada organizací – Evropská unie, Západoevropská unie, Severoatlantická aliance a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE, dříve KBSE). Žádnou z nich nelze z procesu realizace evropského bezpečnostního systému eliminovat. Vytváření tohoto systému nelze spojovat pouze s činností NATO a s členstvím v něm. Severoatlantická aliance může být pouze jedním

z jeho základním pilířů, ale nikoli jediným. Dokonce ani nemusí být pilířem nejdůležitějším. Role Evropské unie se i z bezpečnostního hlediska jeví jako faktor rozhodující.

V tomto kontextu je zřejmě třeba uvažovat i o úloze dalších faktorů, především o aktivnější politice vůči Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, jejichž potenciálních možností přispívat k procesu upevnění evropské bezpečnosti nebylo zatím ani zdaleka využito. Tyto možnosti byly v uplynulých letech zahraniční politikou řady států – včetně zahraniční politiky Československa i České republiky – soustavně podceňovány. Že však tyto možnosti existují a že mohou perspektivně i narůstat, naznačuje současné působení této organizace v Rusku, kde dokázala uspořádat a zajistit průběh čečensko-ruských mírových rozhovorů. Jde o první výraznější úspěch OBSE a nelze vyloučit, že se právě tento moment stane bodem určitého obratu v názoru na roli i možnosti této organizace aktivněji se podílet na vytváření celoevropské bezpečnostní struktury. Naznačují to současné úvahy Evropské unie o potřebě úzkých kontaktů s OBSE a zejména stanoviska nejvýznamnějších západních států.

*„Tím, že OBSE změňme v účinnější organizaci, schopnou důrazných kroků při předcházení regionálních konfliktů, upevníme náš vztah k nové otevřené evropské bezpečnostní architektuře,“*<sup>23</sup> konstatoval Richard C. Holbrooke. O novém přístupu k této organizaci, o růstu jejího významu i o očekáváních, která jsou s její činností spjata, svědčí jmenování německého diplomata generálním tajemníkem OBSE, aktivita německé diplomacie v procesu přeměny KBSE v OBSE, stejně jako např. vystoupení německého delegáta na moskevské konferenci k 20. výročí podpisu Závěrečného aktu v Helsinkách.

OBSE představuje dnes jedinou celoevropskou platformu úvah o evropském bezpečnostním systému, kde všichni účastníci disponují rovným hlasem. A především je jedinou celoevropskou organizací, jejímž členem je i Rusko, o jehož začlenění ani do Evropské unie, ani do NATO nelze vůbec reálně uvažovat. Právě neúčast Ruska činí tyto organizace funkčními. Nicméně systém evropské bezpečnosti nelze vytvářet bez Ruska a proti Rusku. Zájmy evropské bezpečnosti totiž vyžadují jeho zapojení do procesu vytváření evropského bezpečnostního systému. A právě v této souvislosti vystupuje do popředí význam OBSE jako dnes jediné mezinárodní organizace, umožňující zapojení Ruska do evropské bezpečnostní politiky a současně umožňující ostatním evropským státům – a nejen evropským – působit v té či oné míře na ruskou zahraniční politiku a v tomto smyslu i využívat mechanismu této organizace. Máme-li na mysli východní politiku zejména středoevropských států, jde o možnost téměř unikátní.

Přitom samo Rusko si plně uvědomuje význam OBSE jako platformy pro prosazování svých zahraničněpolitických zájmů, jak o tom svědčí jeho aktivita v této organizaci, tak výrazně dokumentovaná na summitu dřívější KBSE v Budapešti v prosinci 1994. Rusko zde předložilo nejkompexnější návrh na přeměnu KBSE ve funkční regionální mezinárodní organizaci, jakousi komplexní vizi OBSE.<sup>24</sup> I když ruská zahraniční politika tehdy přirozeně neprosadila a ani v dané konstelaci nemohla prosadit všechny své záměry, nicméně podstatně přispěla k diskusi o bezpečnostním evropském modelu 21. století, k procesu přeměny KBSE v efektivní nástroj nikoli ruské, ale evropské bezpečnostní politiky. Je faktem, že je dnes evropská bezpečnostní architektura budována za aktivní účasti OBSE, což ani česká zahraniční politika nemůže přehlédnout a nedocenit.

Závěrem této stati bych chtěl podotknout, že se domnívám, že by česká zahraniční politika neměla přehlédnout žádný z podnětů týkajících se problematiky zajištění bezpečnosti České republiky, včetně těch, které se eventuálně objeví mimo sféru působnosti Ministerstva zahraničních věcí a které nemusejí být vždy v souladu s oficiální zahraničněpolitickou koncepcí. Mluvím zde o myšlenkových podnětech, o impulzech, v jistém smyslu o inspiraci, bez níž se ani zahraniční politika, má-li být realizována na určité úrovni, nemůže obejít. Přinejmenším v úvahách koncepčního charakteru.

V této souvislosti mám na mysli již zmíněnou stať Oskara Krejčího s téměř provokativním názvem *Na co NATO?*<sup>25</sup> a zejména studii Zdeňka Mlynáře nazvanou *Jak hledat jisto- tu v nejistém světě*,<sup>26</sup> která zřejmě zůstala bez povšimnutí tvůrců české zahraniční politiky



možná proto, že jde o úvahy politika výrazně levicové orientace a navíc o úvahy, které se na první pohled mohou zdát až příliš spekulativní. Mlynář zde zdůvodňuje stanovisko, že „naše národní a státní zájmy by byly nejlépe zabezpečeny vytvořením pásma neutrálních států od Švédska přes dříve sovětizovanou střední Evropu až po Rakousko“.<sup>27</sup>

I když se z hlediska objektivní analýzy situace, jaká dnes existuje v Evropě, realizace podobné představy zdá velmi obtížná, až utopická, přesto nelze při zamyšlení nad tímto projektem pominout některé skutečnosti, které se právě dnes projevují v evropském vývoji a které v úvahách o evropském bezpečnostním systému – a tedy i v úvahách o zajištění naší bezpečnosti – nelze zcela ignorovat. V této souvislosti mám na mysli sílící hlasy volající po neutralitě, které se objevují v některých skandinávských zemích, zejména ve Finsku a ve Švédsku a hlavně v sousedním Rakousku.<sup>28</sup> Hlasy, s nimiž je možné se setkat např. v souvislosti s anketou Severoatlantické aliance, snažící se zjistit zájem středoevropských i dalších států o přistoupení k tomuto obrannému paktu. Tyto hlasy jistě nelze přeceňovat a hlavně z nich nelze vyvozovat příliš dalekosáhlé závěry. Současně však hlasy, hledající zajištění bezpečnosti těch či oněch států v koncepci neutrality, nelze považovat za zcela bezvýznamné a samu myšlenku neutrality za pouhou „slovní hříčku“.

Evropský vývoj prostě naznačuje, že se v úvahách o vytvoření evropského bezpečnostního systému, stejně jako v úvahách o zajištění bezpečnosti jednotlivých států mohou v budoucnosti objevit nové skutečnosti, s nimiž se dnes nepočítá, ale které bude nutné vzít v úvahu zítra. V každém případě nová historická situace, která se vytvořila po pádu komunismu, vyžaduje a stále více bude vyžadovat i jiný způsob myšlení, než je ten, jenž stále ještě tkví svými kořeny v podmínkách bipolárního rozdělení světa.

<sup>1</sup> V posledních letech proběhla mezi politology poměrně rozsáhlá odborná diskuze o českých národních zájmech, jejímž výsledkem je řada studií a několik publikací. Viz např. České národní zájmy. ÚMV, Praha 1993. Viz též Krejčí, O.: Český národní zájem a geopolitika. UNIVERSE, spol. s r. o., ve spolupráci s nadací SIMBA, Praha 1993. Byl tedy učiněn pokus na úrovni současného poznání konkrétněji definovat české národní zájmy, z něhož je možné v úvahách o českých národních zájmech vycházet.

<sup>2</sup> Předseda Evropské komise Jacques Santer na otázku, zda noví členové Evropské unie mohou být přijati v letech 1999–2001, odpověděl: „Byl bych velmi rád a šťasten, kdyby se několik zemí z východní Evropy do té doby mohlo stát členy EU. Já se o to snažím, ale nemohu vědět, zda se to skutečně stane. Nezáleží to jenom na Evropské komisi, ale i na výsledcích mezivládní konference a rozhovorů o členství s jednotlivými zeměmi. Říkám proto, že toto datum je možné, ale nemohu ho zaručit.“ – Hospodářské noviny, 10. 7. 1995.

<sup>3</sup> Janda, J.: Projekt „Bezpečnostní politika ČR“. Mezinárodní politika, 5/1994, s. 19.

<sup>4</sup> Viz Независимая газета, 4. 4. 1995.

<sup>5</sup> Lidové noviny, 23. 3. 1995.

<sup>6</sup> Viz Hospodářské noviny, 11. 7. 1995.

<sup>7</sup> Hospodářské noviny, 10. 8. 1995.

<sup>8</sup> Viz Hospodářské noviny, 27. 4. 1995.

<sup>9</sup> Ruské aktuality, 14/1995, s. 4.

<sup>10</sup> NATO review konstatuje, že „je bezpochyby oprávněný požadavek Ruska, aby jeho vztahy s NATO byly formalizovány dohodou respektující jeho statut jako velmoci s globálními zájmy“. – NATO review, July 1995, s. 11.

<sup>11</sup> Lidové noviny, 28. 2. 1995.

<sup>12</sup> NATO review, July 1995, s. 11.

<sup>13</sup> Lidové noviny, 23. 3. 1995.

<sup>14</sup> MF Dnes, 1. 7. 1995.

<sup>15</sup> Viz Krejčí, O.: Na co NATO? Mezinárodní politika, 1/1995, s. 20–23.

<sup>16</sup> MF Dnes, 13. 9. 1991.

<sup>17</sup> Rudé právo, 9. 1. 1993.

<sup>18</sup> Lidové noviny, 10. 9. 1994.

<sup>19</sup> Hospodářské noviny, 29. 11. 1994.

<sup>20</sup> Viz Rudé právo, 18. 9. 1994.

<sup>21</sup> Veselý, J.: Evropa potřebuje transformační strategii pro nové demokracie. Mezinárodní politika, 4/1993, s. 13.

<sup>22</sup> Lidové noviny, 12. 8. 1995.

<sup>23</sup> Lidové noviny, 23. 3. 1995.

<sup>24</sup> Viz Matějka, Z.: Summit KBSE v Budapešti. Mezinárodní politika, 1/1995, s. 11–14.

<sup>25</sup> Viz Krejčí, O.: cit. stat.

<sup>26</sup> Viz Rudé právo, 18. 2. 1995.

<sup>27</sup> Rudé právo, 19. 2. 1995.

<sup>28</sup> Viz Hospodářské noviny, 11. 7. 1995.